

УДК [811.161.3+811.111]:82–3

UDC [811.161.3+811.111]:82–3

АМФІТЭЗА Ў ПУБЛІЦЫСТЫЧНЫХ ТЭКСТАХ (НА МАТЭРЫЯЛЕ БЕЛАРУСКАЙ І АНГЛІЙСКАЙ МОЎ)

AMPHITHESE IN PUBLICIST TEXTS (ON THE MATERIAL OF BELARUSIAN AND ENGLISH)

Я. І. Місцюкевіч,

саіскальнік кафедры мовазнаўства
і лінгвадыдактыкі Беларускага дзяржаўнага
педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка

Y. Mistsiukevich,

Applicant of the Department of Linguistics and
Linguodidactics of Belarusian State Pedagogical
University named after Maxim Tank

Паступіў у рэдакцыю 30.06.20.

Received on 30.06.20.

У артыкуле аналізуецца структурна-сінтаксічныя асаблівасці функцыянавання амфітэзы ў беларускамоўнай і англамоўнай публіцыстыцы. Апісаны 8 сінтаксічных мадэлей амфітэзы ў беларускамоўнай публіцыстычнай літаратуры і 6 у англамоўнай, прааналізаваны сінтаксічныя функцыі кампанентаў амфітэзы.

Ключавыя словы: экспрэсіўны сінтаксіс; антанімія; амфітэза, стылістычны сродак.

The article analyzes structural-syntactical features of functioning of amphithese in Belarusian-language and English-language journalism. It describes 8 syntactical models of amphithese in Belarusian-language publicist literature and 6 in English-language one, analyzes syntactical functions of amphithese component.

Keywords: expressive syntax, antonymy, amphithese, stylistic means.

Сінтаксічныя сістэмы розных моў непарыўна развіваюцца, у тым ліку змяняецца функцыянальны дыяпазон моўных канструкцый, павялічваецца спіс адзінак, якія выконваюць функцыі выражэння эмоцый, настрою, пачуццяў гаворачага [1], што спрыяе пашырэнню адзінак экспрэсіўнага сінтаксісу – устаўных, пыталых канструкцый, умаўчання, фігур, заснаваных на антаніміі. Іх шырокае функцыянаванне падпарадкавана ўніверсальным законам экспрэсівізацыі інфармацыі, якую хоча данесці аўтар. Дынамічныя моўныя працэсы на сучасным этапе абумоўлены антрапацэнтрчным характарам камунікацыі ў цэлым, паведамленне накіравана на выражэнне не толькі дакладнага зместу, але і адносінаў аўтара да яго. Тут на першы план выходзіць эмацыяна-экспрэсіўная функцыя маўлення, якая рэалізуецца ў выпадках, калі ў паведамленні прама выказваецца суб'ектыўнае стаўленне адрасанта да прадмета гаворкі (інтанацыя, выклічнікі, словы з эмацыянальна-экспрэсіўнай канатацыяй і да т. п.) [2]. У межах газетна-публіцыстычнага дыскурсу, як лічыць М. Ю. Глазкова, экспрэсіўныя сінтаксічныя канструкцыі ўступаюць ва ўзаемадзеянне з кампанентамі, якія інтэнсіфікуюць пісьмовае маўленне [3], а гэта значыць сіла сугестыўнага патэнцыялу ўзрастае.

Такім чынам, праблемы экспрэсіўнага сінтаксісу, у тым ліку і ў публіцыстычным дыскурсе, набываюць актуальнасць. Наяўнасць экспрэсіўнага патэнцыялу ў стылістычных фігурах, заснаваных на антаніміі, робіць іх цікавым навуковым матэрыялам для тыпалагічна-супастаўляльнага аналізу. На аснове антанімаў будуюцца такія сінтаксічныя канструкцыі, як антытэза, акратэза, дыятэза, аксюмаран, антыфразіс і амфітэза. Мэта дадзенага артыкула – супастаўляльны аналіз з'явы амфітэзы ў беларускамоўнай і англамоўнай публіцыстычнай літаратуры.

Антанімы, на якіх будуюцца з'ява амфітэзы, у залежнасці ад замацаванасці ў мове класіфікуюцца на моўныя і ўзуальныя. Моўныя ў сваю чаргу па-

дзяляюцца на ўнутрыслоўныя (значэнні супрацьпастаўляюцца ў межах аднаго слова – *пазычаць*) і міжслоўныя. Унутрыслоўныя антонімы не прадстаўлены ў канструкцыях з антытэзамі ў беларускай мове, у англійскай мове наогул адсутнічае такая з'ява. Міжслоўныя антонімы класіфікуюцца па якасці супрацьпастаўлення на кантражныя, якія паказваюць градуальнасць у выражэнні родавай прыкметы, камплементарныя, заснаваныя на дэманстрацыі палярных паняццяў, пры якіх немагчыма з'ява градацыі, і вектарныя, якія выражаюць супрацьлеглы накіраванасць дзеяння, прыкметы ці ўласцівасці [4].

Разглядаючы амфітэзу як экспрэсіўны сродак беларускамоўнай і англамоўнай публіцыстыкі, нам бачыцца вартым разгледзець і параўнаць канструктыўныя асаблівасці сінтаксічнай з'явы, якія маюць амфітэзы ў абазначаных мовах.

Упершыню тэрмін *амфітэза* быў прапанаваны Л. А. Увядзенскай для апісання з'явы, заснаванай на антонімах, але адметным для яе з'яўляецца тое, што ў аснове ляжыць значэнне адносінаў аб'яднання, злучэння, а не супрацьпастаўлення [5]. Валодаючы вялікім экспрэсіўным патэнцыялам і сугестыўнымі магчымасцямі, амфітэза ў публіцыстычным дыскурсе набыла сістэмны характар. Часцей за ўсё амфітэза будуюцца як пара аднародных членаў сказа, якія аб'ядноўваюцца з дапамогай невытворнага простага адзіночнага ці парнага злучальнага спалучальнага злучніка *і*. Існуе шэраг сінтаксічных мадэлей:

- **А і В**, дзе функцыю аб'яднання выконвае невытворны прасты адзіночны спалучальны злучнік *і* – *Але, маючы на ўвазе, што Алесь Жыгуноў – мастак слова, чытачу становіцца зразумелым, што сама яго Паэзія і ёсць душэўны храм: радасць і боль, здзяйсненне і мара.* (ЛіМ, 27.01.2017) (**N і N**). У дадзеным прыкладзе мы назіраем ускладненую парную амфітэзу, якая фарміруе з'яву сінтаксічнага паралелізму (паўтора сінтаксічных канструкцый). У дадзеным выпадку амфітэза выконвае сінтаксічную функцыю **аднародных выказнікаў**. Сустракаюцца прыклады, калі

кампаненты амфітэзы – гэта **аднародныя дзейнікі**: *Наста Кудасава верная сваёй моўнай стыхii, у якой пераплеценыя хрысціянства і язычніцтва, жарсць і прага духоўнай аскезы, эксперымент і глыбіннае адчуванне мовы, якое праймае чытача да эстэтычных дрыжкаў* (ЛіМ, 06.01.2017).

У прыкладзе *Пошукі сябе «ў храме радасці і смутку»* (ЛіМ, 27.01.2017), сінтаксічная функцыя амфітэзы – **аднародныя азначэнні**. Таксама ёсць выпадкі, калі ў такой сінтаксічнай мадэлі амфітэза выконвае функцыю **аднародных акалічнасцей**: *Яго «Ноч цмока» ў параўнанні з «Праклёнам» больш кампактная, многія падзеі апісваюцца лаканічна і пры тым дастаткова глыбока, дакладна, і нават другародныя героі не застаюцца нераскрытымі* (ЛіМ, 06.01.2017). У наступным прыкладзе – *Гасподзь прынёс заблуднаму чалавецтву найвялікшы з усіх дароў – Сваю Божую любоў, каб выратаваць свет, вызваліць чалавека ад страху смяротнага і ад самой смерці, дараваць паўнату быцця ў Бога і жыццё вечнае кожнаму, хто пачуе заклік Божы і пойдзе за Ім* (ЛіМ, 06.01.2017) – кампаненты амфітэзы – аднародныя ўскосныя дапаўненні. Такім чынам, для дадзенай мадэлі амфітэзы з’яўляецца характэрнай аднароднасць сінтаксічнай функцыі яе структурных элементаў.

- **А з В**, дзе просты невытворны прадметны прыназоўнік з семантычна падкрэслівае спалучэнне – *Усведамленне імгненнасці жыцця спалучаецца ў Насты Кудасавай з адчуваннем усясветнай непарыўнасці* (ЛіМ, 06.01.2016) (**N + N + N з N + Adj + N**). Адметным у вышэй абазначаным прыкладзе з’яўляецца тое, што ў адносіны аб’яднання і спалучэння ў амфітэзе могуць уступаць не толькі асобныя лексічныя адзінкі, але і сінтаксічныя спалучэнні, словазлучэнні. У выпадку дадзенай сінтаксічнай мадэлі, кампанеты адной амфітэзы могуць выконваць розныя сінтаксічныя функцыі ў сказе. У прыкладзе, узгаданым вышэй, першы структурны кампанент – гэта **дзейнік**, другі – **прыдзеяслоўнае прамое дапаўненне**. У прыкладзе – *Ды і наведвальнікам не трэба шукаць асобна час, каб прыйсці на выстаўку, – можна сумяшчаць вырашэнне бытавых спраў з эстэтычным задавальненнем* (ЛіМ, 06.01.2016) – першы кампанент – гэта **прыдзеяслоўнае прамое дапаўненне**, а другі – **ускоснае дапаўненне**, але яны паясняюць адзін і той жа член сказа.
- **І А, і В**, у дадзенай структурнай мадэлі невытворны просты парны спалучальны злучнік і служыць для апісання семантыкі паўнаты ахвата дзеяння – *Як і ў выпадку з маладосцеўскімі публікацыямі, Маргарыта Латышкевіч глядзіць і на радасці чалавека, і на яго няўдачы з гумарам. Гэта дазваляе прыўзняцца над апісанай сітуацыяй, мяняе маштаб трагедыі ці шчасця, але усё на карысць: так на прадмет гаворкі можна паглядзець у цэлым, здалёк* (ЛіМ, 06.01.2016) (**і на N, і на N**). Як і ў выпадку са структурай **А і В**, элементы амфітэзы тут з’яўляюцца аднароднымі

членамі сказа, у прыкладзе вышэй мы назіраем, што абодва кампаненты – аднародныя ўскосныя дапаўненні. У прыкладзе – *«Мой брат», які ўдзельнічаў у сёлетнім нацконкурсе «Лістапад», – фільм і выдуманні, і рэальны адначасова* (ЛіМ, 06.01.2016) – элементы амфітэзы – аднародныя азначэнні.

- **Ад А да В**, дадзеная структурная мадэль характэрна для загалоўкаў публіцыстычных артыкулаў – *Ад клапанаў сэрца да электрамабільяў* (Звязда, 07.02.2017) (**ад N да N**); але сістэмна сустракаецца і ў цэле артыкулаў – *Калі гаварыць пра брэнд Беларусі, то, на маю думку, мноства рэгіянальных, лакальных брэндаў павінны мець які-небудзь агульны, скразны элемент, які паўтараўся б усюды: ад рэспублікі, вобласці, горада да невялікага рэгіёна ці турыстычнага кластара, – лічыць Філіп Гулы. – Гэта надае індывідуальнасці і ў той жа час дэманструе нашу еднасць* (Звязда, 27.07.2017). Апошні прыклад ускладнены стылістычнай канвергенцыяй з іншым структурным тыпам амфітэзы (**А і В**), якую можна назіраць у другой палове выказвання *надае індывідуальнасці і дэманструе еднасць*, тут у адносіны спалучэння ўступаюць аднародныя выказнікі з прамымі дапаўненнямі (**V + N і V + N**). Узважаючы на тое, што да гэтай канструкцыі мы можам паставіць пытанне як?, то ў вышэй згаданых прыкладах кампаненты амфітэзы – **акалічнасці спосабу дзеяння**.
- **Як А, так і В** – *Як сцвярджаюць распрацоўшчыкі электроннага прыстасавання з элементамі штучнага інтэлекту, «журналіст» можа ствараць як невялікія нататкі, так і вялікія рэдакцыйныя матэрыялы* (Звязда, 02.02.2017) (**як Adj + N, так і Adj + Adj + N**). Дададзеная структурная мадэль таксама характэрна для тым, што элементы з’яўляюцца аднароднымі членамі сказа, як у прыкладзе вышэй – аднароднымі **прыдзеяслоўнымі прамымі дапаўненнямі**.
- **Не толькі А, але і В** – *Кніга Т. Аўтуховіч і для падрыхтаванага чытача ўтрымлівае процьму магчымасцей адчуць асалоду першаадкрывальніцтва: як падрабязная карта-навігатар, яна вымагае проста правільнай каліброўкі «зроку» (не толькі інтэлектуальнага, але і эмацыянальнага), якому можа адкрыцца сапраўды новая зямля* (Полымя, 13.07.2017) (**не толькі Adj, але і Adj**). У дадзеным прыкладзе амфітэза выдзяляецца з дапамогай дужак, такім чынам яна з’яўляецца ўстаўной канструкцыяй у межах складаназалежнага сказа. Абодва кампаненты амфітэзы выконваюць ролю аднародных азначэнняў.
- **А, але В** – *Кветка, можа, і не надта прыкметная, але раскрываецца да чалавека ўсёй сваёй пяшчотай, шэрая, але з адценнямі, у якіх праступае і сумны дождж, і сонейка, – самая тая кветка, калі ведаць* (ЛіМ, 10.04.2017). У вышэй абазначаным прыкладзе прысутнічаюць амфітэзы дзвюх мадэлей (**А, але В і і А, і В**) і наступных структурных тыпаў: *шэрая, але з адценнямі* –

Adj, але з N; і сумны дождж, і сонейка – і Adj + N, і N. У першай амфітэзе кампаненты – выказнікі, у другой – дзейнікі, якія стаяць пасля выказніка, што ўскладняе сказ інверсіяй і выдзяляе сінтаксічную фігуру амфітэзы.

- **З аднаго боку А, з іншага боку В – З’езд беларусаў свету, з аднаго боку, – афіцыйнае мерапрыемства, а з іншага – пляцоўка для сяброўскай сустрэчы беларусаў, якіх аб’ядноўвае клопат пра захаванне беларускай мовы, культуры і гісторыі** (ЛіМ, 27.07.2017) (**з аднаго боку Adj + N, а з іншага – N**). Кампаненты ў дадзеным выпадку – выказнікі.

У замежным мовазнаўстве адсутнічаюць даследаванні з’явы амфітэзы, не існуе аналагічнага тэрміна. У аснове аналогіі семантычнага і сінтаксічнага значэння ў англійскай публіцыстычнай літаратуры можна выдзяліць наступныя сінтаксічныя мадэлі амфітэзы:

- **From (beyond) A to (into) B – Like the village at the foot of Kafka’s Castle, the whole place, from the police force to the prostitution racket, is in the institution’s thrall – it’s also a «strategic location», someone confides in her, «and every strategic location has its bosses»** (літар. Як і вёска ля падножжа замка Кафкі, усё гэтае месца, ад міліцыі да арганізаванай прастытуцыі, падпарадкоўваецца аднаму інстытуту – гэта таксама «стратэгічнае месца», нехта ёй даверыцца, «і кожнае стратэгічнае месца мае сваіх начальнікаў») (The Telegraph, 26.05.2017) (**from N + N to N + N**). У гэтым прыкладзе кампаненты амфітэзы – дзейнікі. *That’s what carries us beyond simple polarization into more dangerous territory – beyond being angry at the media for its biases (which is fine) to regarding reporters as the «enemy of the people»* (літар. Менавіта гэта выводзіць нас за рамкі простага палярызацыі на больш небяспечную тэрыторыю – ад таго, каб злавацца на сродкі масавай інфармацыі за іх прадурзятасць (што нармальна) да стаўлення да журналістаў як да «ворага народа») (The New York Times, 30.11.2018) (**beyond N into N; beyond G to G**). Тут структурныя кампаненты – акалічнасці месца дзеяння. Цікавым з’яўляецца апошні прыклад, бо ў ім у адносіны супастаўлення ўступаюць герундыі – безасабовыя формы дзеяслова, якіх не існуе ў беларускай мове.
- **As A as B – Loznitsa’s construction of this world apart – which is, of course, a grotesque allegory for Russia itself – is as immersive as it is unnerving** (літар. Структура гэтага свету, паводле Лазніцы, якая з’яўляецца, канешне, гратэскавай алегорыяй самой Расеі – гэтак жа захапляльная, як і нервовая) (The Telegraph, 26.05.2017) (**as Adj as Adj**). Тут мы назіраем іменныя выказнікі, якія ў англійскай мове заўсёды з’яўляюцца састаўнымі.
- **A but B – Her work is muted and morose, but also nuanced and riveting, and there’s an exactness to her slow build of despair as she realises she may be snagged in a trap from which there’s no escape**

(літар. Яе праца ціхая і прыглушаная, але таксама нюансаваная і прыкоўваючая ўвагу, і ў ёй ёсць дакладнасць да павольнага нараджэння адчаю, бо яна разумее, што можа быць забіта ў пастку, з якой не будзе выратавання) (**Adj and Adj but Adj and Adj**). У дадзеным прыкладзе кампаненты амфітэзы – іменныя выказнікі.

- **A and B – In fact, Vader did eventually fulfill «the prophecy» at the end of «Return of the Jedi» and brought balance back to the Force by killing the evil Emperor and saving his son, Luke** (літар. На самой справе Вейдэр у рэшце рэшт выканаў «прароцтва» ў канцы «Вяртанняя джэдаяў» і вярнуў баланс Сіле, забіўшы злога імператара і выратаваўшы сына Луку) (ABCnews, 25.05.17) (**V and V**). Тут кампаненты – акалічнасці спасабудзеяння.
- **Both A and B – It may have taken him 30 years, but he went back to the man he was before the mask, Anakin Skywalker, and actually may have uncovered what was wrong for both the Sith and the Jedi in the process** (літар. Магчыма, яму спатрэбілася 30 гадоў, але ён вярнуўся да чалавека, якім быў да маскі, Энакіна Скайуокера, і на самай справе, магчыма, ён раскрыў тое, што было не так як для сітхаў, так і для джэдаяў у гэтым працэсе) (ABCnews, 25.05.17) (**both N and N**). Дададзеныя сінтаксічныя мадэлі адпавядае беларускамоўнай мадэлі **і А, і В**, таму што ў англійскай мове не выкарыстоўваецца злучнік *and* як парны. Тут амфітэза – састаўная частка іменнага выказніка.
- **Not just (only) A, (but) B – Zuma is not just a person. He is a system** (літар. Зума не толькі чалавек. Ён сістэма) (The Guardian 13.02.2018). У вышэйназваным прыкладзе кампаненты амфітэзы – састаўныя часткі іменнага выказніка.

Такім чынам, пасля аналізу фактычнага матэрыялу мы выдзелілі 8 сінтаксічных мадэлей амфітэзы ў беларускамоўнай публіцыстычнай літаратуры (**А і В; А з В; і А, і В; ад А да В; як А, так і В; не толькі А, але і В; А, але В; з аднаго боку А, з іншага боку В**) і 6 у англамоўнай (**from A to B; as A as B; A but B; both A and B; A and B; not just (only) A, (but) B**).

- У беларускай мове структурныя кампаненты амфітэзы могуць выконваць як аднолькавыя сінтаксічныя функцыі ў сказе, так і розныя. Гэта могуць быць аднародныя галоўныя і даданыя члены сказа. Некаторыя сінтаксічныя мадэлі арыентаваны на аднароднасць у сувязі са структурнымі асаблівасцямі і злучнікамі, якія ў іх выкарыстоўваюцца. У англійскай мове кампаненты заўсёды выконваюць адну і тую ж сінтаксічную ролю ў сказе. Дададзеныя тыпалагічныя асаблівасці абумоўлена граматычнай функцыяй парадку слоў у англійскай мове, а таксама сродкамі сувязі паміж словамі. Адным з самых распаўсюджаных сінтаксічных тыпаў амфітэзы ў англійскай мове з’яўляецца тып, калі абодва структурныя элементы – састаўныя часткі іменнага выказніка. Гэта звязана з тым, што ў англійскай мове выказнік – просты або састаўны

іменны – складаецца з некалькіх кампанентаў, з якіх адзін – гэта граматычны фармант, паказчык тэмпаральнасці, мадальнасці, пасіўнага/актыўнага дзеяння, а другі – семантычны кампанент. Менавіта на семантычны кампанент выказніка накладваецца экспрэсіўны патэнцыял сказа. Дадзеная асаблівасць абумоўлена аналітычным характарам англійскай мовы, дзе граматычнае значэнне выражаецца марфалагічным спосабам.

Такім чынам, канструкцыі з амфітэзай у беларускай і англійскай мовах маюць пэўныя структур-

ныя і функцыянальныя падабенствы. Падчас класіфікацыі аналізуемых канструкцый улічваліся сінтаксічныя функцыі кампанентаў амфітэзы, а таксама, да якой часціны мовы яны належаць.

Праведзены аналіз асаблівасцяў функцыянавання экспрэсіўных сінтаксічных канструкцый у сучасных беларускамоўных і англамоўных публіцыстычных тэкстах дазволіў сфарміраваць сістэму структурных мадэляў амфітэзы ў названых мовах, а таксама паказаць актыўную камунікатыўную функцыю гэтых сінтаксічных канструкцый.

ЛІТАРАТУРА

1. *Скибицкая, И. Ю.* Социоллингвистика : учеб. пособие / И. Ю. Скибицкая. – Новосибирск : НГАСУ (Сибстрин), 2008. – 128 с.
2. *Ефимова, А. С.* Экспрессивный синтаксис в языке СМИ (на материале газетно-публицистического стиля) / А. С. Ефимова // Научная сессия ГУАП : сб. докладов : в 3 ч. / С-Петербург. гос. ун-т аэрокосмического приборостроения ; ред. Ю. А. Антохина. – СПб., 2017. – Ч. III. Гуманитарные науки. – С. 133–137.
3. *Глазкова, М. Ю.* Об особенностях функционирования экспрессивных синтаксических конструкций в современных русскоязычных и англоязычных публицистических текстах / М. Ю. Глазкова // Известия высших учебных заведений Северо-Кавказский регион, Общественные науки. – 2008. – № 6 (148). – С. 120–123.
4. *Новиков, Л. А.* Семантика русского языка : учеб. пособие / Л. А. Новиков. – М. : Москов. ун-т, 1982. – 437 с.
5. *Введенская, Л. А.* Стилистические фигуры, основанные на антонимах / Л. А. Введенская // Ученые записки / Курск. гос. пед. ин-т, Белгор. гос. пед. ин-т ; под ред. Г. В. Денисевича, Г. И. Герасимова. – Курск, 1966. – С. 128–135.

REFERENCES

1. *Skibickaya, I. Yu.* Sociolinguistics : учеб. пособие / I. Yu. Skibickaya. – Novosibirsk : NGASU (Sibstrin), 2008. – 128 s.
2. *Efimova, A. S.* Ekspressivnyj sintaksis v yazyke SMI (na materiale gazetno-publicisticheskogo stilya) / A. S. Efimova // Nauchnaya sessiya GUAP : sb. dokladov : v 3 ch. / S-Peterb. gos. un-t aerokosmicheskogo priborostroeniya ; red. Yu. A. Antohina. – SPb., 2017. – Ch. III. Gumanitarnye nauki. – S. 133–137.
3. *Glazkova, M. Yu.* Ob osobennostyah funkcionirovaniya ekspressivnyh sintaksicheskikh konstrukcij v sovremennyh russko-yazychnyh i angloyazychnyh publicisticheskikh tekstah / M. Yu. Glazkova // Izvestiya vysshih uchebnyh zavedenij Severo-Kavkazskij region, Obshchestvennye nauki. – 2008. – № 6 (148). – S. 120–123.
4. *Novikov, L. A.* Semantika russkogo yazyka : учеб. пособие / L. A. Novikov. – M. : Moskov. un-t, 1982. – 437 s.
5. *Vvedenskaya, L. A.* Stilisticheskie figury, osnovannye na antonimah / L. A. Vvedenskaya // Uchenye zapiski / Kursk. gos. ped. in-t, Belgor. gos. ped. in-t ; pod red. G. V. Denisevicha, G. I. Gerasimova. – Kursk, 1966. – S. 128–135.